

İhracat kontrolleri kapsamında firmalar için ticaret riskleri

Ebru Çakmak

Küreselleşme çağında ülkeler döviz kazandırıcı faaliyetlerde bulunan firmalar için daha özgür ve kolaylaştırıcı bir ticaret ortamı yaratmanın ülke ekonomisinin güçlenmesi açısından zorunluluğunu kabul etseler de bazı uluslararası ve ulusal düzenlemeler bu bakış açısına açık bir şekilde gölge düşürmektedir. Bu düzenlemeleri genel anlamda kapsayan ihracat kontrolleri, “ülkelerin ulusal güvenlik kaygısıyla oluşturdukları iç düzenlemeler olmakla birlikte, aynı zamanda uluslararası sorumluluklarının ve işbirliklerinin de bir gereği olarak dış ticarete konu olan herhangi bir mal, hizmet veya teknolojinin transferinde uygulanan kontroller”¹ olarak tanımlanmaktadır.

Diğer bir deyişle, ülkeler kendi sınırları dışındaki güvenlik tehditlerini önleyebilmek adına, herhangi bir eşyanın, hizmetin veya teknolojinin ihracı esnasında, ihraca konu ürünün uluslararası anlaşmaları ihlal etmediğinin kontrolünü sağlamayı üstlenmektedirler. Buna göre, tehdit unsuru “kaynak ülke” olarak adlandırılan ihracat ülkesinde kontrol altına alınmakta; anlaşmaya taraf olmayan üçüncü ülkelere bu tür ürünlerin ihracı kısıtlanmaktadır.

Bu yazımızın konusunu ise esas olarak Türkiye’deki ihracat kontrol sistemi ile firmaların karşılaşabileceği riskler ve bu riskleri önleyici tedbirler oluşturmaktadır.

Türkiye’de ihracat kontrol sistemi

İhracat kontrolleri esas olarak kitle imha silahlarının yayılmasını önlemeyi amaçlamaktadır. Bu tür silahlar, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlardır. Ayrıca, direkt olarak kitle imha silahı olarak sınıflandırılmasalar da kitle imha silahları ile bu silahların fırlatma vasıtalarının yapımında kullanılan malzemeler de ihracat kontrollerine tabidir. Bu tür malzemeler ise “Hassas Malzeme ve Teknoloji” ya da sivil amaçlı kullanımları söz konusu olduğundan “Çift Kullanımlı Malzeme” olarak adlandırılmaktadır.

İhracat kontrollerini zorunlu kılan düzenlemeler ise üç başlık altında toplanmaktadır¹:

- Uluslararası Ambargo Kararları
- Uluslararası Anlaşmalar/Sözleşmeler
- Çok Taraflı İhracat Kontrol Rejimleri

Türkiye, Uluslararası Ambargo Kararları kapsamında, Birleşmiş Milletler örgütünün bir üyesi olarak, örgütün aldığı uluslararası ambargo kararlarını uygulamaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye’nin taraf olduğu Uluslararası Anlaşmalar/Sözleşmeler ile Çok Taraflı İhracat Kontrol Rejimleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

¹ İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği. “İhracat Kontrolü Nedir?”.

<http://www.ihracatkontrol.org/>

Yukarıda yer verilen Uluslararası Anlaşmalardan yalnızca Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nin ekinde kontrol listesi (Anlaşma kapsamında ihracatı kontrole tabi ürün listesi) yer almaktadır. Bu listeye kayıtlı maddelerin ihracatı ülkemizde 2017/7 sayılı Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Ekinde Yer Alan Kimyasal Maddelerin İhracatına İlişkin Tebliğ çerçevesinde yürütülmektedir.

Diğer taraftan, Çok Taraflı İhracat Kontrol Rejimleri, Uluslararası Anlaşmalar gibi taraf ülkeler açısından hukuken bağlayıcı olmasa da ilgili ürünler için detaylı kontrol listeleri sağlaması açısından firmalara yol gösterici niteliktedir. Buna göre, bu rejimler kapsamındaki kontrol listeleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Wassenaar Düzenlemesi: Konvansiyonel Silahlar (Mühimmat Listesi) ve Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojiler.
- Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi: Nükleer, biyolojik, kimyasal silah taşıma yeteneğine sahip füzeler ve üretim teknolojisi.
- Avustralya Grubu: Kimyasal silah yapımında kullanılan malzemeler, Çift kullanımlı kimyasal malzeme, Çift kullanımlı biyolojik malzeme, Biyolojik ajanlar, Bitkisel patojenler (hastalığa neden olan her türlü organizma ve madde), Hayvansal patojenler (hastalığa neden olan her türlü organizma ve madde).
- Nükleer Tedarikçiler Grubu: Nükleer maddeler, Nükleer maddelerle ilgili çift kullanımlı madde, malzeme ve teknoloji.
- Zangger Komitesi: Nükleer madde, malzeme ve teknoloji.

Türk gümrük mevzuatı çerçevesinde ise İhracat Rejimi Kararı'nın 4'üncü maddesi uyarınca, Kanun, Kararname ve Uluslararası Anlaşmalarla ihracı yasaklanmış mallar dışında kalan bütün malların ihracı bu Karar çerçevesinde serbest bırakılmaktadır. Ancak, aynı Karar'ın 5'inci maddesinde, Kanun, Kararname ve Uluslararası Anlaşmalarla ihracı yasaklanmış veya belli bir merciin ön iznine bağlanmış olan mallar grubuna, bu Karar'ın Ek'inde yer verildiği ifade edilmektedir. Bu çerçevede, yukarıda yer verilen kontrol listeleri kapsamındaki ürünlerin ihracatı, Türkiye'deki ilgili mevzuat uyarınca yasak ya da belirtilen kurumun (askeri malzeme ve ekipman için Milli Savunma Bakanlığı, nükleer ve nükleer çift kullanımlı malzeme için Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, diğer çift kullanımlı malzeme için Ekonomi Bakanlığı) ön iznine tabidir.

İhracatı izne tabi ürünler ile ilgili kontrol listeleri ise aşağıda bir arada sunulmaktadır:

Madde	İzni Veren Kurum	İlgili Mevzuat
Kontrolle Tabi Tutulacak Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Bunlara Ait Yedek Parçalar, Askeri Patlayıcı Maddeler, Bunlara Ait Teknolojiler	Milli Savunma Bakanlığı	5201 sayılı 'Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun'un 4üncü maddesi gereği her yıl revize edilerek Resmi Gazete'de yayımlanan 'Kontrolle Tabi Tutulacak Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Bunlara Ait Yedek Parçalar, Askeri Patlayıcı Maddeler, Bunlara Ait Teknolojilere İlişkin Liste'
Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi Ekipman, Yazılım ve Teknoloji Ek'i Dahilindeki Malzemeler		
Wassenaar Düzenlemesi Mühimmat Listesi Kapsamındaki Malzemeler		
Nükleer ve Nükleer Çift Kullanımlı Eşyaların İhracatında İzne Esas Olacak Belgelerin Verilmesine İlişkin Yönetmelik kapsamındaki mallar	Türkiye Atom Enerjisi Kurumu	'Nükleer ve Nükleer Çift Kullanımlı Eşyaların İhracatında İzne Esas Olacak Belgenin Verilmesine İlişkin Yönetmelik'
		'Nükleer ve Nükleer Çift Kullanımlı Eşyaların İhracatında İzne Esas Olacak Belgenin Verilmesine İlişkin Yönetmelik Kapsamına Giren Eşya Kalemlerini Belirten 'Nükleer Transfer Uyarı Listesi' ve 'Nükleer Çift Kullanımlı Eşya Listesi'ne İlişkin Tebliğ' (2012/1)
Wassenaar Düzenlemesi Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknoloji Listesi ile Avustralya Grubu Kimyasal Prekürsörler Listesi kapsamındaki malzeme ve teknolojiler	Ekonomi Bakanlığı	2003/12 sayılı Çift Kullanımlı ve Hassas Maddelerin İhracatının Kontrolüne İlişkin Tebliğ
Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Ekinde Yer Alan Kimyasal Maddeler		2017/7 sayılı Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Ekinde Yer Alan Kimyasal Maddelerin İhracatına İlişkin Tebliğ

Gümrük mevzuatı kapsamında cezai hükümler

İhracat kontrolüne ilişkin yasak veya izin hükümlerine uyulmaması durumunda, 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun 235'inci maddesi uyarınca ihracat rejimine tabi tutulan eşyaya ilişkin olarak, yapılan beyan ile muayene ve denetleme veya kontrol sonucunda;

"a) Eşyanın genel düzenleyici idari işlemlerle ihracının yasaklanmış olduğunun tespiti halinde, eşyanın gümrüklenmiş değerinin iki katı idari para cezası verilir.

b) Eşyanın ihracı, lisansa, şarta, izne, kısıntıya veya belli kuruluşların vereceği uygunluk veya yeterlilik belgesine tabi olduğu halde uygunluk ve yeterlilik belgesine tabi değilmiş veya belge alınmış gibi beyan edildiğinin tespit edilmesi halinde, eşyanın gümrüklenmiş değeri kadar idari para cezası verilir.”

Ayrıca, 5201 Sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silâh, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun kapsamında, bu Kanun hükümlerine aykırı hareket edenler; 2 aydan 5 yıla kadar hapis ve 8.000 TL'den aşığı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılmaktadır.

Firmaların karşılaşılabileceği riskler ve alınması gereken tedbirler

Yukarıda yer verilen para cezalarına ek olarak ihracat kontrolleri tedbirlerine uyulmaması firmalar için uluslararası piyasada marka itibarının zedelenmesi ve gelecekteki ihracat işlemlerinde zorluklarla karşılaşma gibi riskleri de beraberinde getirmektedir.

Uluslararası piyasada konu ile ilgili en güncel örnek olarak Çin'li telekomünikasyon ve bilgi teknolojileri cihazları üreticisi ZTE Corporation sayılabilir. Amerikan Hazine Bakanlığı tarafından ilgili firmaya 2010 ila 2016 yılları arasında ABD ihracat kontrol mevzuatını ihlal ettiği gerekçesiyle bu kapsamdaki en yüksek para cezası (1,19 milyar dolar) kesildi. Ayrıca, 2017 yılındaki uzlaşma anlaşması ile firmaya 7 yıl boyunca Amerikan üreticilerinden eşya/teknoloji satın alma yasağı getirilse de firmanın ihracat kontrolleri kapsamında süreçlerini güçlendirmesi ve sorumlu yöneticileri işten çıkarmayı kabul etmesi sonucunda ilgili yasak askıya alındı.² Buna göre, her ne kadar ihracat kontrolleri kapsamında uygulanan cezalar, ülkelerin iç mevzuatları açısından değişiklik gösterse de para cezası ihmal edildiğinde dahi firmaların faaliyetlerini sürdürme konusunda ağır yaptırımlarla karşılaşacağı açıktır.

Bu kapsamda, ihracat kontrolleri açısından oluşabilecek riskleri öngörmek ve bu çerçevede gerekli güvenlik önlemlerini almak uluslararası firmalar için büyük önem arz etmektedir. Alınacak tedbirler genel olarak, ihracat kontrollerine ilişkin firma içinde bir ekibin kurulması, çalışanlara güncel mevzuat ve düzenlemeler konusunda düzenli eğitim verilmesi ve ihracat kontrol uyum rehberi oluşturulması olarak sıralanabilir.

Buna göre, günlük operasyonların yönetilmesi esnasında esas alınacak ihracat kontrol rehberi aşağıdaki dört ana kontrol aşaması içermelidir:

---

² Lynch, D. J. (2018, Nisan 16). "U.S. companies banned from selling to China's ZTE telecom maker".
<https://www.washingtonpost.com/>

- 1 **Ürün Analizi:** İhraç edilecek ürün kontrol listeleri kapsamında mı?
- 2 **Ülke Analizi:** İhracat yapılacak ülke ulusal/uluslararası yaptırımlar altında mı?
- 3 **Müşteri Analizi:** İhracat ülkesindeki kişi/kurum, yasaklı listeler kapsamında mı?
- 4 **İhraç Nedeni:** İhraç eşyası müşterinin iş alanına giriyor mu? Nihai kullanımı kapsamında bilgi veriliyor mu?

Sonuç olarak, ilgili analizler neticesinde risk teşkil ettiği tespit edilen ihracat işlemlerinin durdurulması ve firma içinde oluşturulan bir veri tabanına bu tür işlemlerin güncel bir şekilde kaydedilmesi benzer risklerin tespit edilmesi açısından faydalı olacaktır.

Bu makalede yer alan açıklamalar, yazarının konu hakkındaki kişisel görüşünü yansıtmaktadır. Makaledeki bilgi ve açıklamalardan dolayı EY ve/veya Kuzey YMM ve Bağımsız Denetim A.Ş.'ye sorumluluk iddiasında bulunulamaz. Mevzuatın sık değiştirilen ve farklı anlayışlarla yorumlanabilen yapısı nedeniyle, herhangi bir konuda uygulama yapılmadan önce konunun uzmanlarından profesyonel yardım alınmasını tavsiye ederiz.